

JOU IT
LEAUWEN IN
STIM YN
FRYSLAN

ChristenUnie

Ferkiezingsprogramma
ChristenUnie Fryslân
2015 - 2019

YNHALD

YNLIEDING	3
LEAUWE YN SOARCH	6
LEAUWE YN WURK	12
LEAUWE YN FRYSLAN	18

YNLIEDING

Fysje foar 2030

It bêste foar de Fryske mienskip. Net allinnich foar de oankommende ferkiezingsperioade, mar foar de langere termyn. Dat is wêr't wy as ChristenUnie nei stribje. Wy moatte kieze en besluten nimme, dêr't de mienskip no, mar ek letter wat oan hat. Dêrom sette wy in stip op de hoarizon: hoe wolle wy dat ús mienskip der yn 2030 útsjocht?

Dit ferkiezingsprogramma foar de Steateferkiezingen fan 2015 is ús skets fan de mienskip anno 2030. Dit is de stip op de hoarizon dêr't wy nei tawurkje wolle. De basis dêr't wy út wurkje is it leauwen yn Jezus Kristus, dat wy yn ús deistich libben hannen en fuotten jaan wolle. De opjefte is: God leafhawwe boppe alles en ús neiste as ússels. Dat is de paadwizer foar ús hanneljen.

Wy sjogge in mienskip foar ús wêryn minsken nei elkoar omsjogge, wêr elk minske ta syn rjocht komt en wêr elk de kâns kriget om nei syn bêste kinnen mei te dwaan. As elkenien each hat hat foar de oar, falt net ien bûten de boat en bouwe wy mei-inoar oan in krêftige provinsje.

Us programma hat trije spearpunten:

LEAUWE YN SOARCH

Wy leauwe yn in mienskip dêr't minsken omsjogge nei elkoar. As kristlike politike partij wolle wy meistanner wêze fan alle boargers. Ek fan swakkeren en flechtlingen. Wy wolle de leefberens befoarderje troch oandacht te jaan en de goeie rânebetingsten te kreëarjen foar sûnens, feilichheid, sport, keunst en kultuer, kultureel erfgoed en de Fryske taal.

LEAUWE YN WURK

Wy leauwe dat elke ynwenner fan Fryslân de kâns krije moat om syn talinten optimaal te ûntwikkeljen. Dit freget om in sterke ekonomy en kânsen foar earlik wurk. Wurkjouwers en wurknimmers moatte de romte krije om op in earlike wize in ridlik ynkommen te krijen.

LEAUWE YN FRYSLAN

Wy leauwe dat wy ferstannich omgean moatte mei it Fryske lânskip sadat Fryslân moai bliuwt. As goeie rintmasters moatte wy omtinken jaan oan lânskip en de natuer. Wy meitsje ús sterk foar besparring op enerzjy en duorsume enerzjy, sadat wy yn 2050 as provinsje fossylfrije enerzjy hawwe.

WEROMSJEN 2011-2015

Yn de ôfrûne steatenperioade hat de ChristenUnie-fraksje yn de Provinsjale Steaten har foar wichtige ûnderwurpen ynsetten. Hjir ûnder sjogge wy noch efkes werom op de resultaten en kearnpunten fan ús ynbring.

Stimulearjen regionale ekonomy

Wy hawwe ús sterk makke dat it Fryske Midden-en Lytsbedriuw (MKB/MLB) kânsen kriget. Oanbestegingen moatte sa ynrochte wurde dat it lokale MKB meidwaan kin, ek by bouprojekten sa as de Iishal yn Ljouwert en by grutte Fryske ynfrastrukturele projekten. Wy binne opkaam foar de wurkleaze jongerein en minsken mei ôfstân ta de arbeidsmerk.

De oanpak fan de jeugd wurkleazens is part wurden fan de provinsjale Ekonomynota en wy hawwe der foar soarge dat it budzjet (170.000 euro) foar ferbettering ûnderwiis-arbeidsmerk en oanpak jeugd wurkleazens feilich steld is.

Foarrang foare fairtrade en duorsumens

Wy fine it wichtich dat provinsje en gemeenten fair ynkeapje en hawwe dêrop oanstien. Wy fine dat Fryslân de ambysje hawwe moat om yn 2050 in fossylfrije duorsume maatskippij te wêzen. Dy ambysje waard op ús inisjatyf yn febrewaris 2013 útsprutsen troch Provinsjale Steaten. Op inisjatyf fan de ChristenUnie is it Fûns Skjinne Fryske Enerzjy (FSFE) oprjochte. Yn dit fûns sit 90 miljoen euro foar kânsrike, fernijende plannen op it mêd fan duorsume enerzjy.

Ferbettering iepenbier ferfier

Wy hawwe ús skrep set foar in bettere spoarferbining fan en nei Fryslân: fjouwer treinen per oere fan Ljouwert nei Swol en fjouwer werom. Wy fine dat dêrby ek sjoen wurde moat nei regionale oanbieders fan OV. Mei troch ús ynset is de lobby rjochting NS yntinsivearre. Ek sil op inisjatyf fan de ChristenUnie mei NS en Prorail besprutsen wurde om ris te probearjen om foar de tsjinstregeling fan 2016 in jier lang De Sprinter op sneon ekstra yn te setten op it trajekt Ljouwert-Meppel. Wy binne der flak foar dat mei it stasjon Werpsterhoek by Ljouwert trochpakt wurdt. NS wol earst garânsje dat der 1000 yn-/útstappers deis binne. Wy binne lykwols oertsjûge dat de oanwêzigens fan in stasjon de oanlûkingskrêft fan in wyk sterk fergrutsje kin en dat it stasjon der dêrom earst wêze moat. Dêrom hawwe wy it provinsjebestjoer frege om yn te setten foar de realisearje fan it stasjon.

Romte foar ûntwikkelingen lânbou

Wy hawwe yn 2013 in lânboutoer makke troch de provinsje. It doel dêrfan wie om saken dy't foar boeren wichtich binne, op te nimmen yn it provinsjale (lânbou)belied. Mei it each op de ferkearsfeiligens hawwe wy ús sterk makke dat it lânbouferkear sa min mooglik gebrûk makket fan de iepenbiere dyk en dat der troch goeie ruilferkaveling lânboudiken oanlein wurde. Wy hawwe ús mei sukses ynset foar kânsen foar greidboeren yn Fryslân, ûnder mear fia in moasje om in feroardering te meitsjen foar greidboeren, stikstof en Natura 2000 en troch ús foarstel om in stikstofdeposysjebank op te setten.

Sosjaal Fryslân

Wy hawwe bliuwende oandacht frege foar de posysje fan organisaasjes as Tûmba en Zorgbelang, fanwege de grutte transysje soarch en wolwêzen dy't no folop oan de gong is. Wy binne op ús iepenst west dat it sosjale belied foldwaande oandacht kriget yn de ferskate beliedsfjilden fan de provinsje. Wy hawwe war dien om de lytse skoallen te behâlden: wy hawwe dêrom in harksitting organisearre en ús der aktyf foar ynsetten dat it ûnderwerp op de Haagske agenda kaam. Wy hawwe oandacht frege foar de wachtlisten yn de jeugdsoarch. As reaksje dêrop hat it Bureau Jeugdzorg Friesland ekstra personeel ynsetten en is fêstlein dat de hiele wachtlist op 1 jannewaris 2015 fuortwurke wêze moat.

Fierder

Troch de ChristenUnie:

- Wurdt it oarlochsmonumint by de N928 op 'e hichte fan Ypecolsgea berikber foar besyk;
- Sil it (Rûntsje Lauwersmar) Rondje Lauwersmeer (foar rekreaasje rûnom it Lauwersmar) der komme;
- Hawwe wy 2 miljoen euro ekstra frijmakke foar de ferbettering fan de ferkearsfeiligens yn de provinsje.

PROVINSJALE TAKEN

De provinsje nimt har ferantwurdlikens foar in sterk lokaal bestjoer, mei foldwaande draachflak by de ynwenners. De basisgedachte achter de ferdieling fan taken tusken de oerheidslagen is dat in taak it bêst sa ticht mooglik by de boarger útfierd wurde kin. De beslissing wurdt by foarkar nommen op it plak dêr't dy ek effekt hat. Yn in soad gefallen is dit de gemeente. De provinsje hat in tal wetlike taken op it gebiet fan romte, ekonomy en de wikselwurking dêrtusken yn it omjouwingsbelied. Ek kultuer heart by de kearntaken fan de provinsje. Neist dizze wetlike taken hat de provinsje ek de mooglikheid ta autonoom belied.

Der kin him in situaasje foardwaan wêryn provinsjes in mearwearde leverje kinne op taken bûten it wetlike domein. Bygelyks wannear der (boppe) regionale kwestjes of sektor-oerstiigjende saken oan de hân binne en gemeenten net by machte binne de saken effektyf oan te pakken of op te lossen. As him dat foardocht, kinne Provinsjale Steaten autonoom beslute in provinsjale ynset te dwaan en it kearntakenpakket fan de provinsje út te wreiden. Sawol de Grûnwet as de Provinsjewet biede dizze mooglikheid en wat de ChristenUnie oanbelanget bliuwt dat sa.

De provinsjale taken op it mêd fan jeugdsoarch wurde yn 2015 desintrasearre nei gemeenten. Dit hâldt yn dat hast alle wetlike taken binnen it programma sosjaal belied en soarch oergeane nei de gemeenten, men tinkt dat dizze taken it bêste sa ticht mooglik by de boarger útfierd wurde kinne. Dat nimt net wei dat wy fine dat de provinsje wol belutsen bliuwe moat yn it sosjale domein. De provinsje hat oersjoch oer alle gemeenten en is ferantwurdlik foar in goed libbensklimaat yn Fryslân. Sy kin mei sjen by wat goed is foar de regio en dêr wêr nedich en yn oerlis mei gemeenten, aksje ûndernimme.

De provinsje hâldt dus romte foar eigen beliedsaksinten yn it sosjale domein. Dit docht sy troch by alle ûnderwurpen dy't te meitsjen ha mei de provinsje, each te hawwen foar it minsklike aspekt en foar de mins dy't stipe wurde moat. Men moat foarkomme dat minsken tusken wâl en skip reitsje, om't gemeenten en provinsjes nei elkoar wize as ferantwurdlike oerheidslaach.

A person's silhouette is visible on the left side of the frame, looking towards a bright sunset on the right. A large, white, stylized arrow graphic points upwards from the top left towards the center of the image. The text 'LEAUWE YN SOARCH' is overlaid in the lower right quadrant in a white, sans-serif font.

LEAUWE
YN
SOARCH

SOARCH

It ideaal fan de ChristenUnie foar 2030 is in mienskip dêr't minsken nei elkoar omsjogge. Gjinen libbet foar himsels, as minsken binne wy op elkoar oanwiisd. Elkenien hat der foardiel by as minsken yn ferbûnens, ferantwurdlikens en belutsenheid mei elkoar libje. De provinsje hat hjiryn in ferbinende taak. Wy wolle dat de provinsje de taak op har nimt om diskriminaasje te foarkommen en te bestriden. Geweld, ûnfeiligens, kriminaliteit, ûnleefberens, ferpaupering moat mei krêft bestriden wurde.

As kristlike politike partij wolle wy meistanner wêze fan alle boargers. Ek fan swakkeren en flechtlingen. Wy wolle de leefberens befoarderje troch oandacht te jaan en de goeie rânebetingsten te kreearjen foar sûnens, feilichheid, sport, keunst en kultuer, kultureel erfgoed en de Fryske taal.

Leefberens behâlde

Wy wolle dat de leefberens yn 2030 oeral yn de provinsje heech is. Dit freget yn hiel Fryslân om goeie foarsjenningen, sa as skoallen, soarchfoarsjenningen en fluch ynternet. Wy sjogge grutte kânsen foar de 'koöperaasjemienskip'. Inisjativen fan ûnderop moatte safolle mooglik stimulearre wurde. It is tiid foar minder oerheid en mear mienskip. Oerheid en maatskippij kinne elkoar oanfolje.

Ynternet kriget in hieltyd wichtiger funksje om meidwaan te kinnen yn de maatskippij. Dêrom is it wichtich dat ek âldere minsken betûft binne mei ynternet. Wy wolle dat de provinsje it inisjatyf Seniorweb, kursussen foar âldere minsken, stipet.

It yn stân hâlde fan maatskiplike organisaasjes is primêr in ferantwurdlikheid fan gemeenten. Der binne lykwols tema's dy't net oanslute by de gemeentlike ferantwurdlikheden. As dit saken binne dy't fan belang binne foar de sosjale infrastruktuur fan de provinsje, dan sjogge wy foar de provinsje in taak. Konkreet betsjut dit:

- Diskriminaasjeprevinsje en bestriding;
- Unôfhinklike belangenbehertiging foar pasjinten en kliïntenorganisaasjes
- It ynsichtlik meitsjen fan de kwaliteitsbelibbing fan de Fryske soarchkonsumint.

Elk minske telt (mei)

Wy wolle in mienskip dêr't swakkeren sterk stean. Groanysk siken en beheinden/handikaptten hearre derby en ha rjocht op in folweardich plak. De oerheid soarget foar in fangnet foar dejingen dy't it sels net rêde kinne, ûnder mear troch relevante maatskiplike organisaasjes yn stân te hâlden.

Der feroaret in soad yn de soarch foaral foar âlderen. We moatte foarkomme dat der minsken tusken wâl en skip bedarje. Dêrom is it wichtich dat der oorganisaasjes binne dy foar harren opkomme.

Tiny de Boer-Rottiné
Voorzitter Cliëntenraad Talma Hiem
Balk

Wy stean foar in mienskip dêr't minsken mei leafde en soarch om elkoar hinne stean. Wy akseptearje gjin mienskip wêryn minsken yn iensumens of mei psychyske soargen gjin takomst mear sjogge. Wannear minsken muoite ha mei it libben is dat in mienskiplike ferantwurdlikens fan ús allegear.

Organisaasjes sa as Doarpswurk, Keunstwurk, Partoer en Sport Fryslân leverje in wichtige bydrage oan de sosjale infrastruktuur fan de provinsje. Wy wolle dy organisaasjes oerein hâlde troch struktureel subsydzje te jaan. Gemeenten betelje in partsje mei troch de stipe dy't sy nedich ha yn te keapjen.

De ChristenUnie stiet foar in minskenhandelfrije provinsje. Wêr dat nedich is nimt de provinsje de rezjy yn hannen nei de gemeenten ta om foar te kommen, wannear de iene gemeente strangere wetjouwing tapast, dat de problematyk ferskoot nei oare gemeenten.

Needfûns jeugdsoarch

Yngeande 1 jannewaris 2015 giet de jeugdsoarch fan de provinsje nei de gemeenten. De provinsje stiet garant foar in oerdracht wêrby gemeenten net achterôf konfrontearre wurde mei ekstra, net ferwachte kosten. Dêrfoar bestiet in needfûns dêr't gemeenten in berop op dwaan kinne. De ChristenUnie wol dat it jild út dit needfûns yn 2015 en 2016 beskikber is, wêrnei in evaluaasje plak fynt. As it nedich is kin it needfûns ferlingd en/of verhege wurde. De transysje mei nea ta skea fan minsken gean.

Flechtlingen opfange

Elk jier flechtsje tûzenen minsken nei Nederlân, om't se yn har eigen lân ferfolge wurde om har etnisiteit, politike oertsjûging of aard. Gemeenten binne ferplichte in fêststeld tal flechtlingen opfang te bieden, sadat elke gemeente nei draachkrêft der sines tadocht om dit lanlike probleem op te lossen. De provinsje sjocht derop ta dat gemeenten har hjir oan hâlde. Wy wolle dat de provinsje dit tafersjoch aktyf ynfolt en de gearwurking tusken gemeenten fuortsterket, sadat foarkommen wurdt dat gemeenten net oan har ferplichtingen foldwaan kinne.

Soarchfoarsjenningen behâlde

De ferwachting is dat rûchwei 40 persint fan de húsdokterpraktiken yn Fryslân oer tsien jier fakant binne. It tekoart oan húsdokters is in bedriging foar de soarch tichtby hûs en de leefberens. Wy wolle dat de provinsje ynvestearret yn in oantreklike libbensomjouwing foar húsdokters en medyske spesjalisten, sadat sy hjir graach wenje wolle. Men kin dan tinke oan ynvestearringen op it gebiet fan kultuer, winkels en rekreaasje. Wy achtsje in provinsjale dekking fan sikenhússoarch fan grut belang. De provinsje sil har uterste bêst dwaan, binnen har mooglikheden, om de Sionsberg yn Dokkum te behâlden.

Dagelijks heb ik te maken met mensen die ondersteuning nodig hebben. Naast sterke netwerken van betrokken mensen zijn woonzorgtechnologie en e-healthtoepassingen erg belangrijk. Daardoor kunnen mensen zo zelfstandig mogelijk blijven wonen.

Wybe O. Sierksma
Raad van Bestuur Stichting Sprank

Soarchynnovaasje moat de kommende jierren heech op de agenda stean. It giet net allinne om sykte en better wurde, mar hieltyd mear om provinsje: sûnens en gedrach. Wy sjogge hjiryn foar Fryslân in pioniersrol, in gearwurking mei noardlike maatskiplike organisaasjes, sikehuzen en kennisinstellingen. Wy binne al in pilotregio foar de spearpuntsektor "Healthy Ageing"(sûn âlder wurde). Wy binne der flak foar dat de provinsje dêr gol oan meiwurket, troch projekten finansjeel te stypjen en partijen by elkoar te bringen.

It hjoeddeiske folkssûnensbelied is derop rjochte dat de âlderein langer thús wenjen bliuwt. Dat ûnderskriuwe wy. Boargers binne lykwols noch net

of ûnfoldwaande bekend mei de mooglikheden om langer thús wenjen te bliuwen. Wy wolle dat de provinsje hjiryn stipe jout en it as in missy sjocht om selsrezjy en eigen krêft te stimulearjen. Dit betsjut dat de provinsje ûndersiket wat minsken nedich ha om langer thús wenje bliuwe te kinnen. De provinsje stimulearret it gebrûk fan wensoarchtechnology en e-health tapassingen, fuortsterket de goeie ynformaasjefoarsjenning en stipe, en set har yn foar de bou fan duorsume en takomstbestendige wenningen en oanpassing fan de besteande wenningfoarried. Sy ûntwikkelt bygelyks in fysje op "Kangoeroe-wenjen": in oanbou oan in wenhûs sadat bern foar âlders soargje kinne (mantelsoarch).

Wy meitsje ús soargen oer de groeiende leechstân fan apparteminten yn fersoargingshuzen. Fersoargingshuzen hawwe ek in wichtige sosjale funksje, bygelyks foar mei elkoar ite en deiopfang. Wy binne der flak foar dat apparteminten yn fersoargingshuzen ferhierd wurde en dat funksjes, sa as selsstannich wenjen, deiopfang, mielfoarsjenning en restaurant hjiroan keppele wurdt.

Feilichheid en sûnens foarop

Leauwe yn soarch betsjut dat de feilichheid en sûnens fan boargers foarop stean. Yn in sûn libbensklimaat wurdt in steapelning fan lûd, fynstof en roet foarkommen. Wy binne foar de oanlis fan ûndergrûnse heechspanningskabels yn gebieten dêr't in soad minsken wenje, omdat boppegrûnske heechspanningskabels sûnensproblemen feroarsaakje kinne. Wy wolle dat der in ho komt op fergunningen foar de bou fan nije koalesintrales. Ek sjogge wy yn Fryslân gjin romte foar de winning fan (skaly)gas, kearnenerzjy en ûndergrûnse opslach fan CO2 of radio-aktyf ôffal fan kearnenerzjysintrales.

Ynwenners wurde goed ynformearre oer de risiko's yn harren wonomjoring en hoe sy har dêrtsjin beskermje kinne. Neist de beskikberens fan printe media en in digitale risikokaart soarget de provinsje derfoar dat dizze ynformaasje ek fia tablet en smartphone beskikber is.

Sport befoarderje

Us ideaal is dat elke ynwenner fan Fryslân yn 2030 sport of beweecht. Sporten jout enerzjy, leveret kondysje, ferdivedearret, fuortsterket de sûnens en soarget foar sosjale netwurken. Ek leare minsken om respektfol mei elkoar om te gean. It begeunstigje fan sport is gjin provinsjale kearntaak, mar de provinsje kin wol in stimulearjende en fasilitearjende rol hawwe op it gebiet fan breedte- en hendikeptensport. Wy sjogge hjiryn

in spesjale taak foar Sport Fryslân (in stipefunksje fan de provinsje). In foarbyld is it oanbieden fan sportbuddy programma's oan sportferieningen. Ek moatte alle sportakkommodaasjes tagonklik wêze foar rolstoelbrûkers en minder faliden.

Wy sjogge gjin rol foar de provinsje yn it fasilitearjen fan profsport of dielnimming (finansjeel of oars) oan grutskalige (ynternasjonale) sporteveneminten dy 't kwa útstrieling boppe it nivo fan de provinsje sitte. De provinsje kin wol de gearwurking tusken en mei gemeenten stimulearje, bygelyks as it giet oer sportakkommodaasjes (wat komt wêr) en it stellen fan foarrongen om subsydzjes te jaan oan sportaktiviteiten. De Fryske sporten keatsen, fierljeppen en skûtsjesilen fertsjinje as kultureel erfguod spesjaal omtinken fan de provinsje. De provinsje kin bygelyks de bekendens fan dizze sporten stimulearje.

Basisstruktuer keunst en kultuer fersterkje

Keunsten jouwe rykdom oan it libben en de mienskip. Keunst, kultuer en monuminten binne de finsters fan ús beskaving. Sy wjerspegelje ús wearden en noarmen en ús identiteit as doarp, stêd, provinsje en lân. It giet dan ûnder mear om byldzjende keunst, literatuer, podiumkeunst, muzyk, monuminten, arsjitektuer en lânskipsynrjochting. Biblioteken en musea binnen wichtige konservators en oerdragers fan keunst en kultuer.

Om keunst en kultuer yn stân te hâlden is in goeie basisstruktuer needsaaklik. Oan dy basisstruktuer moat men net poarkje. Wy wolle dat de provinsje derfoar soarget, binnen it ramt fan har ferantwurdlikens, dat de basisstruktuer safolle mooglik brûkt wurdt en wêr nedich útwreide.

De provinsje hat net allinne each foar professionele keunst, mar begeunsticht benammen ek de ûntwikkeling fan talinten yn de amateurkeunst.

Wy wolle dat de "wite flekken" op it gebiet fan keunstuteringen yn kaart brocht wurde. Hjirfoar kin bygelyks in keunstnerkollektyf ynset wurde. Om keunstuteringen te realisearjen yn dizze kontreien wurde ek Fryske keunstners ynset, ek yn it ramt fan Kulturele Haadstêd 2018. Gemeenten bliuwe dêrby ferantwurdlik foar de pleatsing en kwaliteit. In goed foarbyld is it projekt fan de Fryske keunstner Evert van Hemert dy 't by de Alvestêdenrûte lâns bylden fan reedriders pleatst hat.

De iepenbiere funksje fan in (iepenbiere) bibliotek is yn it ljocht fan desentralisaasjes grutter as ea. De (iepenbiere) bibliotek draacht by oan brede maatskiplike doelen en kin yn in doarpshûs of multifunksjoneel sintrum bygelyks in sosjaal

moetingsplak wêze. Gemeenten en biblioteken binne sels primêr ferantwurdlik foar dy funksje. In berikbere, betelbere, iepenbiere bibliotek heart in partsje te wêzen fan it (gemeentlik) partisipaasjebelied. Dit is wat ús oanbelanget ek in wichtich punt yn de diskusje oer de fraach of in bibliotek fysyk of digitaal wêze moat. De provinsjale rol is beheind ta it stypjen fan inisjativen om de leefberens yn doarpen en kearnen te hâlden. De beskiberens fan bibliotekfoarsjenningen is dêr in part fan.

Effekten Kulturele Haadstêd 2018 boargje

Kulturele Haadstêd 2018 wurdt de kommende jierren in wichtige katalysator foar ûntwikkelingen op it gebiet fan keunst en kultuer. Wy binne foar in provinsje-brede opset fan de programmearring, wêryn ek de Fryske tsjerken behelle wurde en funksjonearje as publykstrekker. Ek tsjerke-mienskippen hawwe in wichtige rol yn de programmearring fan Kulturele Haadstêd 2018. Wy fine it wichtich dat de opbringsten fan alle ynset foar dit evenemint ek nei 2018 boarge wurde. Dit wurdt meinommen yn de plannen yn 'e oanrin nei 2018.

Kultureel erfguod behâlde

Ien fan de provinsjale taken is it behâld fan it kulturele erfguod. Dit betsjut net allinne gebouwen (âlde tsjerken, monumintale buorkerijen, gemalen en fabriken) mar ek âlde instruminten, sa as oargels, of kultuerhistoarje dat oan de streek bûn is op it plattelân of yn de stêd en ek streektaal en streekfeesten. Byldbepalende gebouwen bepale (mei) de leefberens fan in gebiet. By it yn stân hâlden fan dit soarte fan gebouwen, mei help of ynset fan de provinsje, wurdt hieltyd sjoen of kombinaasjes fan taken fan oare oerheden, sa as wetterskippen en gemeenten, mooglik binne. Wy wolle dat de stipe foar de Stichting Alde Fryske Tsjerken en de subsydzjes foar ûnderhâld en ferduorsuming fan ryksmonuminten trochset wurde.

Frysk yn stân hâlde

De Fryske taal is in wichtige drager fan de Fryske kultuer. It Frysk moat yn stân hâlden wurde en wêr mooglik begeunstige. De Fryske akademy, Tresoar en Omrop Fryslân hawwe hjiryn in wichtige taak. Sy drage by oan de taalûntwikkeling en it brûken fan it Frysk.

De ôfrûne jierren hat de Fryske taal in hieltyd wichtiger plak yn it ûnderwiis krigen. Dat wolle wy stimulearjen bliuwe. No 't it troch de provinsje finansiere plan Boppeslach ôfrûn is is it tiid foar in folgjende stap: de ûntwikkeling fan in trochgeande learline. De provinsje soarget mei adekwate learmiddels foar goeie foarsjenningen foar skoallen.

Wy wolle dat de provinsje fêsthâldt oan de advizen dy 't troch de kommisje-Hoekstra yn 2010 útbrocht binne en dat sy dêr de ryksoerheid oanhâldend op wiist. Koartsein betsjutte dizze advizen dat it foech foar it ûnderwiis yn de Fryske taal by de provinsje lizze moatte.

DE CHRISTENUNIE LEAUT YN SOARCH EN KIEST DEROM FOAR:

- Ynstânhâlding fan stipefunksjes en organisaasjes dy't de sosjale ynfrastuktuer fan Fryslân fersterkje.
- Needfûns jeugdsoarch 2015 en 2016 lang
- In provinsje dêr't gemeenten har ferantwurdlikheid nimme en flechtlingen goeie opfang krije; de provinsje stipet har dermei
- Soarch dy't berikber is foar elkenien. Om in driigjend tekoart oan medysk spesjalisten en húsdokters te foarkommen, soargje wy foar in posityf fêstigingsklimaat foar húsdokters en medysk spesjalisten.
- Omreden fan in provinsjale dekking fan sikenhûssoarch wolle wy it sikehûs yn Dokkum oerein hâlde. Wy wolle de kânsen rûn it tema Healthy Ageing benutsje en fersterkje.
- Gjin romte foar winning fan (skaly)gas, kearnenerzjy en ûndergrûnse opslach fan CO2 of radio-aktyf ôffal fan kearnenerzjysintrales.
- Provinsjale kampanje om drompels fuort te nimmen foar dielname oan sport en beweging (âldens, oerwicht, beheining lichaaamlik en geastlik, finansjeel). Hjir leit in opjefte foar Sport Fryslân.
- Brede ynset fan Fryske (amateur)keunstners yn it ramt fan Kulturele Haadstêd 2018. Subsidiearring fan aktiviteiten dy't de amateurkeunst stypje.
- Fuortsterkje fan de Fryske taal yn it ûnderwiis, it fierder ûntwikkeljen fan in trochgeande learline en soargje foar adekwate learmiddels foar skoallen.
- In dielde ferantwurdlikens fan ryk en provinsje foar it yn stân hâlden en fuortsterkje fan de Fryske taal, ek mei help fan de media, yn de foarm fan in op te rjochtsjen Frysk Mediasintrum. In jierlikse strukturele bydrage foar it yn stân hâlden fan dit mediasintrum.
- Yn stân hâlde fan de bysûndere posysje fan Omrop Fryslân. Realisearje fan in folweardich programma-oanbod yn it Frysk, op ferskate platfoarms. Soargje foar in regio-dekkende sinder foar de Fryske programma's. In strukturele provinsjale bydrage foar omropaktiviteiten dy't de Fryske taal en kultuer fuortsterkje.
- Fêsthâlde oan de advizen dy't troch de kommisje-Hoekstra útbrocht binne en de ryksoerheid dêr oanhâldend op wize.
- Fuortsetting en subsydzjes foar Stichting Alde Fryske Tsjerken en subsydzjes foar ûnderhâld en ferduorsuming fan ryksmonuminten.
- Stipe foar gemeentlike inisjativen om yn it ramt fan de leefberens (iepenbiere) bibleteekfoarsjenningen yn doarpen en kearnen berikber te hâlden.

LEAUWE
YN
WURK

WURK

Us ideaal foar 2030 is dat elke ynwenner fan Fryslân de kâns kriget om syn talinten optimaal te ûntwikkeljen. Dit freget om in sterke ekonomy en kânsen foar earlik wurk. Wurkjouwers en wurknimmers moatte de romte krije om op in earlike wize in ridlik ynkommen te krijen.

Ekonomy en wurkgelegenheid fersterkje

It bedriuwslibben is de motor fan de Fryske ekonomy. Undernimmers soargje foar wurkgelegenheid, ynnovaasje en groei fan de produksje en drage dêrmei foar in grut part by oan de wolfeart en it wolwêzen fan Fryslân. Wy wolle dat de provinsje ekonomyske inisjativen stipet dy't banen opsmite. De oerheid moat net sels op de stoel fan de ûndernimmers sitten gean, mar moat it wol mooglik meitsje om ûndernimme te kinnen.

Grutte bedriuwen binne foar Fryslân fan essinsjeel belang, om't se wurkgelegenheid biede en krêftige ympulzen jouwe oan nije inisjativen en ynnovaasjes. Gruttere bedriuwen ha mear earmslach, mear ynternasjonale kontakten en mear mooglikheden om ynnovaasjeprojekten te ûntwikkeljen. Wy fine dat de provinsje Fryslân it belang fan dizze grutte bedriuwen foar ús regionale ekonomy yn it each hâlde bliuwe moat.

Grutte bedriuwen binne foar Fryslân fan essinsjeel belang, om't se wurkgelegenheid biede en krêftige ympulzen jouwe oan nije inisjativen en ynnovaasjes. Gruttere bedriuwen ha mear earmslach, mear ynternasjonale kontakten en mear mooglikheden om ynnovaasjeprojekten te ûntwikkeljen. Wy fine dat de provinsje Fryslân it belang fan dizze grutte bedriuwen foar ús regionale ekonomy yn it each hâlde bliuwe moat.

De fraach is of de MKB-sektor foldwaande profitearret fan it ekonomyske programma fan de provinsje. Dêrom wolle wy dat de provinsje evaluatearret yn hoefier de MKB-sektor dêryn echt meidocht. Sa nedich moat it belied oanpast wurde om de partisipaasje troch de MKB te ferbetterjen. Wy wolle de slachkrêft, kennis en kunde fan it MKB fersterkje troch middel fan ynnovaasjebijdragen, startsubsydzjes en sybsydzjegarânsjes (dit binne garânsjes dy't keppele binne oan it werom beteljen fan in liening, ek wol boarchstelling neamd). De provinsje kin soargje foar de goeie maatskiplike en ekonomyske betingsten, sadat der nije warberens

en wurkgelegenheid ûntstiet. In goeie gearwurking tusken bedriuwslibben, wittenskip en ûnderwiis is hjirby wichtich.

Bettere oansluting tusken ûnderwiis en de arbeidsmerk

De arbeidsmerk sil de kommende jierren feroarje, ûnder mear troch de fierdergeande ynformatisearring en digitalisearjen fan wurk. Administratyf wurk wurdt mear en mear oernommen troch kompjûters. Dêr tsjinoer stiet in oanwinnende fraach nei heger technysk personiel en ambachtslju. It (berops)ûnderwiis moat dêrop ynspylje, sadat fraach en oanbod fan wurk op elkoar oanslute.

As tsjinwicht tsjin de tanimmende fergrizing is it wichtich dat ôfstudearre jonge minsken perspektyf hawwe op wurk. Foar krekt ôfstudearre mbo'ers en hbo'ers is it no lestich om wurk te finen yn Fryslân. Wy sette yn op in kombinaasje fan wurkje en learen, sadat jonge talintfolle minsken yn Fryslân bliuwe.

Faire oanbestegingen

De MKB-sektor moat de kâns krije om mei te dwaan by oanbestegingen. Utslutingskriteria dy't net ridlik binne moatte mijd wurde. As der bygelyks praat is fan in minimumomset-kriterium, dan moat dit yn in ridlike ferhâlding stean ta de opdracht dy't útjûn wurdt (bygelyks maksimaal fiif kear de opdrachtssom). Tagelikertiid moat der sprake wêze fan in fair-price kritearium, wêrby de kalkulatoryske kostpriis as minimum ynskriuwssom jildt. Troch de stimulearring dat MKB-bedriuwen, ûnderwiis- en wittenskipynstellingen yn oanbestegingen gearwurkje, wurdt kennis en kunde fan partijen by oanbestegingen bondele. DBFM-kontrakten (design-build-finance-maintain) biede neffens ús kânsen foar grutte ynfrastrukturele projekten.

It Nije winkeljen

Mei de opkomst fan ynternet is it winkeljen definityf feroare. "It nije winkeljen" daget provinsje en gemeenten út, mei't de funksje fan binnenstêden en winkelsintra feroare binne. De provinsje kin yn oparbeidzjen mei de gemeente ynfolling jaan oan dat nije winkeljen, ek yn gearwurking mei kennisynstellingen. Stêden moatte sintra wurde dêr't wat te belibjen is, wêr konsuminten graach nei ta geane. De provinsje kin yn oparbeidzjen mei de gemeente ûndersykje wat dêrfoar nedich is.

Wy binne net foar in 24-oere-ekonomy en keapsneinen, om't dit foar lytse winkelmannen in ramp is. Sy misse omset as konkurrinten wol sân dagen yn 'e wike iepen binne, wêrtroch sy miskien har winkel slute moatte. Dit komt de leefberens fan doarpen en kearnen net te'n goede. Wy hawwe no ien kear te krijen mei keapsneinen. De provinsje hat hjiryn gjin trochsettingsmacht, mar kin wol it petear tusken ferskate gemeenten stimulearje. Wy wolle dat de provinsje dizze regionale rezjyrol op him nimt sadat foarkommen wurdt dat gemeenten elkoar meinimme yn de ratrace (as de iene gemeente foar keapsneinen kiest, fielt de neiste gemeente him min of te mear ferplichte om mei te dwaan). De provinsje kin in petear tusken gemeenten organisearje oer regionale sprieding fan it tal keapsneinen. Mei in mear regionale sprieding wurdt de lytse winkelman net ferplichte elke snein syn doarren iepen te dwaan.

Ik vind het belangrijk dat sociaal ondernemen wordt gestimuleerd, zodat er meer banen komen, ook voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Arjen Lont
Directeur bestuurder Lont Beheer
Voorzitter Vereniging Het Friesch Dagblad

Sosjale ûndernimmings stimulearje

Wy wolle dat Fryslân kânsen biedt oan ûndernimmers dy't har ynsette foar ekonomyske en maatskiplike dielnimming fan kwetsbere groepen minsken. Elkenien moat de kâns krije om nei fermogen diel te nimmen oan de maatskippij. Der stean tefolle minsken oan de kant, om't it har bygelyks ûntbrekt oan de goeie startkwalifikaasje, in (sosjaal) netwurk, de feardigens en/of de kompetinsjes om folweardich oan ús (komplekse) maatskippij diel te nimmen.

Sosjale ûndernimmings kinne minsken kânsen biede. In sosjale ûndernimming leveret in produkt of tsjinst en hat in normaal fertsjinmodel. Jild fertsjinje is lykwols net it haaddoel, mar in middel om de werklike missy te heljen, nammentlik it kreëarjen fan maatskiplike impact. Wat de ChristenUnie oanbelanget krije ûndernimmings dy't in maatskiplike bydrage leverje wolle, de romte. Dit jildt sawol foar reguliere ûndernimmings as sosjale ûndernimmings. Protte reguliere ûndernimmings hawwe al oandacht foar sosjale wearden, bygelyks troch minsken mei ôfstân ta de arbeidsmerk yn tsjinst te nimmen. Wy wolle dat dit, bygelyks by oanbestegingen, ien fan de kritearia is wêrop bedriuwen beoardield wurde. De oerheid kin gjin banen meitsje: it binne de

bedriuwen en ynstellingen dy't dat dogge. Wat de oerheid wol dwaan kin, is it stimulearjen fan bedriuwen om sosjaal te ûndernimmen, sadat der mear banen komme, ek foar minsken mei in ôfstân ta de arbeidsmerk. Sosjale ûndernimmings fertsjinje mear oandacht, ek fan de provinsje, omdat dizze noch relatyf ûnbekend binne.

Wy wolle dat der binnen de provinsje Fryslân ien dúdlik oansprekpunt komt foar sosjale ûndernimmers, maatskiplik ferantwurde ûndernimmen, de Millenniumdoelen en fair-trade projekten. Dit foarkomt fersnipeljen fan ynformaasje en makket it foar ûndernimmers dúdlik wêr sy binnen de provinsje telâne kinne mei har fragen.

Kânsen foar toerisme en rekreaasje

Der binne wis en wrachtich kânsen om rekreaasje en toerisme yn Fryslân te fersterkjen, bygelyks troch goeie rekreative bûtensportfoarsjenningen, sa as ruterpaden, skeelerrûtes, en kanorûtes mei fasiliteiten foar de brûkers. Wy binne foar in goeie ûntsluting fan it lanlik gebiet middels in netwurk fan tsjerke- en klompepaden, kuierrûtes, fytspaden en kanorûtes en wolle dat fuortsterkje. Ek wolle wy in boerelânpaadregeling foar boeren dy't har lân tagonklik meitsje foar kuiers (en tagelikertiid de bedriuwdoar iepensette foar belangstellenden). Fierders wolle wy mear oandacht foar immaterieel erfgoed, sa as it behâld fan it oansicht fan karakteristike lânskippen, doarpen en stêden.

It is fan belang dat provinsjes har belied foar toerisme en rekreaasje ûnderinoar ôfstimme, sadat der bredere toeristyske en rekreatieve sônes en netwurken ûntsteane. Provinsjale rûtes moatte oansluting ha mei lanlike rûtes.

Rekreaasjeskap De Marrekrite hat in wichtige rol by it yn stân hâlden en kreëarjen fan rekreative foarsjenningen. Sy soarget foar de foarsjenningen dy't nedich binne, bygelyks by iepenloft swimmooglikheden en strantsjes. Wy wolle it provinsjale oandiel yn de finansiering trochsette, hoewol de bydragen fan provinsje en gemeenten wol yn lykwicht wêze moatte.

Berik en ferkearsfeilichheid

Goeie berikberens is in absolute betingst foar de bloei fan ús provinsje. Fekearsfeiligens hat dêrby de heechste prioriteit. Wy sette ús ûnder mear yn foar oersichtlike en romme ferkearssitewaasjes, skieden rydbanen, goeie ferljochting en de sprieding fan ferkearsstreamen. Lânbouferkear wurdt dus safolle mooglik skieden fan oar ferkear. Wêr dat net kin, moatte passearstroken komme. Wêr mooglik wurde provinsjale diken om (doarps)kearnen hinne lein en wurde snelheidswichselingen beheind.

Wy wolle dat de provinsje fluch en adekwaat hannelt by oankeap foar grûn fan diken, sadat bedriuwen net ûnnedich lang op slot sitte.

Wy sette ús ek yn foar goeie ferbiningen oer wetter. Wy wolle trochgean mei it ferbetterjen fan de befarberens fan Fryslân, mei ekstra omtinken foar de ferbining fan farrûtes mei it Lauwersmargebiet en de Waadsee en de ferbettering fan de farrûte Lemmer-Delfsyl. Men moat goed lobbye om hjirfoar jild te krijen fan it ryk en Europa. De oandacht giet foaral út nei it plan "Holwert oan see".

Fierders wolle wy dat der kleare ôfspraken makke wurde oer it ûnderhâldsnivo en –budzjet fan diken en keunstwurken, sa as brêgen en fiadukten. De feiligens fan diken kin ferhege wurde troch ferljochting dy't past. Yn it lanlike gebiet kin men Smart Highways brûke, sa as bermferljochting oftewol 'glowing lines' (ljochtjouwende strepen dy't har sels oplade) en weidekreflektoren. Dynamyske ferljochting kin bydrage oan de sosjale feiligens op fytspaden.

Wy wolle feilige diken en fytspaden foar bern dy fan en nei skolle fytse, dêrmei stimulearje wy it fytsen. Wy binne foar de oanlis fan skieden fyts-/rinpaden bylâns provinsjale diken, sadat fytsers en kuiers hjir feilich gebrûk fan meitsje kinne.

Wy wolle de oerstap fan eigen nei iepenbier ferfier oeral yn de provinsje makliker meitsje. OV-opstappunten moatte goed tagonklik wêze foar de auto en de fyts. Parkearen moat dêr fergees kinne. Op elk OV-knooppunt, sawol trein- as busstasjons, kin men OV-fytsen hiere.

Oantreklik iepenbier ferfier

Wy wolle dat it OV oantrekliker wurdt troch in goed oanbod foar in goeie priis. Dit betsjut dat oplaad- en ferkeappunten fan OV-chipkaarten goed berikber binne en dat der foldwaande sitplakken binne yn bus en trein. It is wichtich dat de reisynformaasje en OV-marketing ferbettere wurdt, sadat reizgers mei help fan dynamyske reizgersynformaasjesystemen en nije technologyske tapassingen (foar bygelyks de smartphone) ynformaasje krije kinne oer aktuele fertrektiden.

It spoarferfier moat safolle mooglik oanslute by de ferfoersfraach fan groepen reizgers. Dit betsjut dat ferbiningen mei lytse doarpen as it kin yn stân hâlden wurde moatte of dat der folweardige alternativen bean wurde. Wêr nedich komme der nije stasjons en regionale spoarferbiningen by. Wy stimulearje lokale inisjativen, sadat bewenners fia regiotaksi of buertbuskonstruksjes oansluting hawwe op it regionale bus- en treinferfier.

Wy wolle dat it OV mear rekken hâldt mei spesifike (ek kwetsbere) doelgroepen. Dit betsjut dat de âlderein en minsken mei in beheining makliker tagong krije ta bus en trein. De ynformaasjeoarsjenning, haltes, stasjons, wurde dêrop ynrjochte. Wy wolle dat der gaadlike, goed betelbere abonneminten beskikber binne foar frekwinte brûkers fan it iepenbier ferfier, sa as skoalgeande bern en op-en-del-reizgers. Reizgers kinne trajektabonneminten keapje, sadat sy allinnich betelje wat se nedich ha. Dit jildt ek as der op in trajekt mei ferskate ferfierders reizge wurdt. Wy wolle dat der in OV-deikaart komt; sadat ferskate foarmen fan iepenbier ferfier op dy dei tagonklik en betelber makke wurde. Stappende jongerein kinne mei it OV nei hûs ta. Dit foarkomt dat sy mei drank achter it stjoer krûpe. Dêrom binne wy foar in goeie treinferbining Grins-Ljouwert, yn it wykein mar ek yn de nacht.

Wy wolle dat it haadspoar en it regionale spoar better mei elkoar ferbûn wurde, sadat intercity's en regionale treinen better op elkoar slute. Regionale treinen ride troch op it haadspoar as der in grutte ferfiersfraach is, sadat reizgers net hoege oer te stappen. De reistiid op it trajekt Ljouwert-Swol wurdt ferkoarte troch mear treinen (it leafst fjouwer de oere) yn te setten en troch it befeiligingssysteem ERMTS te brûken. It trajekt Ljouwert-Grins wurdt ferbettere troch de spoarferbining te ferdûbeljen.

Wy sette ús ek yn foar in fiergeand OV: goeie spoarferbiningen mei de rest fan Nederlân, sawol de kant út fan de Rânestêd as rjochting Grins en Dútslân. De trein Ljouwert-Grins-Bremen moat in trochgeande trein wurde, sûnder oerstap.

It OV moat net allinne goed berikber en tagonklik wêze, mar ek feilich, sawol foar reizger as it persoanlik. Wy wolle dat de provinsje hjirfoer hanthaveningsôfspraken makket mei it Iepenbier Ministearje, de nasjonale polysje, ferfierbedriuwen en gemeenten. De (sosjale) feiligens fan haltes en stasjons wurde ferbettere troch romme haltes en perrons, goeie ferljochting, foldwaande fytsfoarsjenningen en kleare hanthavening.

Ta beslút wolle wy dat it iepenbier ferfier bydraacht oan it minderjen fan de útstjit fan skealike stoffen. Dêrom binne wy foar de ynset fan skjinne bussen en elektrifikaasje fan de it regionale spoar.

Gearwurking op alle nivo's

De provinsje hat de taak om ús regio yn Europeesk ferbân goed op de kaart te setten, sadat middelen út Europa ús kant op komme. De lobby sil útwreiden wurde moatte, bygelyks om mei oare noardlike

provinsjes lobbyisten yn te setten. Dit stimulearret ek de gearwurking mei Europa. Wy wolle it Gearwurkingsferbân Noard-Nederlân (SNN) yn stân hâlde as wichtich gearwurkingsferbân foar it ynheljen fan Europeeske subsydzjes.

Goed openbaar vervoer is ontzettend belangrijk, zodat jongeren hun sociale contacten kunnen onderhouden en naar de school van hun keuze kunnen om hun talenten te ontwikkelen.

Leo Blees
Docent maatschappijleer Christelijke
Mavo de Saad Damwâld
Pastoraal werker/voorganger PKN Nij
Altoenae en Driezum

Wy fine it wichtich dat de provinsje gemeenten stimulearret om ûnder elkoar ôfspraken te meitsjen oer gearwurking en konkurrinsje. Dat is better foar de leefberens fan de hiele provinsje. Wat de provinsje fan gemeenten freget (gearwurking, ôfstimming, partnerskip) sille provinsjes ek ûnder elkoar sjen litte moatte. It provinsjale belied en de útfiering dêrfan hâldt net op by de provinsjegrinzen. By belied dat oer de grinzen hinne giet sil fan út in "automatisme" kontakt en ôfstimming socht wurde moatte mei de buertprovinsje(s).

It funksjonearen en it takenpakket fan it Interprovinsjaal Oerlis (IPO) is neffens ús ta oan it op'e nij beoardieljen. Wy wolle dat it IPO him net allinnich opstelt as de behertiger fan belangen nei it ryk, mar folle sterker de ûnderlinge gearwurking en ôfstimming siket. Hjirmei kinne provinsjes har mei-inoar sterker profilearje as in bestjoerslaach dy't der wat ta docht. Wy wolle gjin weryndieling, wol gearwurking. De eigenheid fan elke provinsje moat oerein bliuwe.

Klearens oer finânsjes en regelingen

Wy fine dat de provinsje in transparant finansjeel belied fiere moat. Elke boarger mei/moat witte wat der bygelyks mei de opsinten en mei it Nuon-fermogen bart. Dit moat ynsichtlik wêze op de provinsjale webside. Ek wolle wy dat alle provinsjale finansjele regelingen, sa as subsydzjes, regelingen en lieningsmooglikheden foar ûndernimmers, yn ien dúdlik portaal op de webside presintearre wurdt.

DE CHRISTENUNIE LEAUT YN WURK EN KIEST DEROM FOAR:

- Stimulearring fan ynnovaasje troch leechdrompelige subsydzjeregelingen en ferienfâldigjen fan regeljowing.
- Oanbestedingsrigels mei gelikense kânsen foar alle bedriuwen, grut en lyts.
- Oandacht foar lytse ûndernimmers; gjin 24-oerseconomy wêryn lytse ûndernimmers de slach ferlieze.
- Stypje en fasilitearje fan sosjale ûndernimmingsen, sadat elkenien de kâns kriget om nei syn kinnen bij te dragen oan de maatskippij.
- Fairtrade en maatskiplik ferantwurde ûndernimme as standertnoarm foar ûndernimmen en ynkeapje.
- Behâlde fan in oantreklik wen- en wurkklimaat fan rykstsjusten en grutte wurkjouwers yn Fryslân. Dit freget om in krêftige Haagske lobby.
- Fersterking fan it ambachtsûnderwiis; it ferlet oan fakminsken groeit.
- In gearhingjend netwurk foar kuierjen, fytsen en farren dat goed op elkoar oanslút en goed ûnderhâlden wurdt.
- Trochgean mei it ferbetterjen fan de befarberens fan Fryslân, mei ekstra oandacht foar de ferbining fan farrûtes mei it Lauwersmargebiet en de Waadsee. Spesjale oandacht foar it plan "Holwert oan see".
- In provinsje dy't goed berikber is, sawol mei eigen as iepenbier ferfier en dêrtroch oantreklik foar ûndernimmers, wurknimmers en skoalgeande bern.
- Mear en fluggere treinen tusken Ljouwert-Swolle en Ljouwert-Grins en in OV-deikaart foar alle reizgers.
- In provinsje dy't op in natuerlike wize kontakt siket mei de buertprovinsjes. Krêftiger ûnderlinge ôfstimming en gearwurking moat heech op de aginda stean. Gjin weryndieling, wol gearwurking. De eigenheid fan elke provinsje moat yn stân bliuwe.

LEAUWE
YN
FRYSLAN

FRYSLAN

Yn 2030 kin men goed wenje en wurkje yn Fryslân. Us stip op de hoarizon is yn alle dingen in "krêftich Fryslân". Dit betsjut dat der foldwaande foarsjenningen binne yn de hiele provinsje en dat wy as goeie rintmasters omtinken jouwe oan it lânskip en de natuer. Wy meitsje ús sterk foar enerzjybesparring en duorsume enerzjy, sadat wy yn 2050 as provinsje fossylfrije enerzjy ha.

Ynvestearje yn romtelik belied en folkshúsfesting

Ut in ûndersyk fan de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap yn 2010 komt nei foaren dat Fryslân it moaiste lânskip hat. Wat ús oanbelanget bliuwt dat sa. Dit betsjut dat wy ferstannich omgean moatte mei de krappe romte. De romte moat goed bestege wurde, bygelyks troch binnenstedse bedriuwsterreinen te ûntwikkelen, troch ús mei-inoar yn te setten foar it op'e nij brûken fan kantoaren en bedriuwegebouwen en troch leechsteande bedriuwegebouwen in wenbestemming te jaan. Ek wolle wy mear romte foar de kombinaasje wenjen, soarch en wurkjen. De provinsje moat dit yn har romtelik belied stimulearje. Frijkommende pleatsen kinne bygelyks in wen-/wurk- of soarchfunksje krije.

Fersterkje lân-/ en glêstúnbou

Wy wolle dat boeren de romte ha om te ûndernimmen, mar altyd mei each foar natuer, lânskip en it wolwêzen fan bisten. Lânbou is in wichtige ekonomyske sektor (agri-business, agro en food) yn ús provinsje. In takomstbestindige agraryske sektor hat in sûne ekonomyske basis, is koprinner op it gebiet fan ynnovaasje, wolwêzen fan bisten, enerzjy en miljeu en draacht by oan behâld fan natuer en lânskip. In foarbyld is de fierdere ûntwikkeling fan biofergêsters foar it nuttich gebrûk fan dongoerskot, wêrtroch ek de luchtkwaliteit ferbettere wurdt. Wy stypje de foarming fan netwurken yn de lânbou en oare sektoaren as bedriuwslibben, natuer, lânskip en enerzjy, sadat minsken elkoar ynformearje, ynspirearje en mei-inoar de foarstap nimme.

Us lânbobelied hat in direkte relaasje mei oare beliedsdoelen, sa as belied foar kwetsbere drinkwetterwingebieten en -beskermingsgebieten, duorsume enerzjy en klimaat. Wy fine dat der skerper sjoen wurde moat nei de effekten fan de produksje en hannel yn iten en feefoer op it bioferskaat wrâldwiid. Wy meitsje ús sterk foar

konservearring fan de fiedselstring. De fiedselstring moat ynsichtliker makke wurde, sadat de konsumint wit wêr't in produkt wei komt en wat der yn sit. In moai foarbyld hjirfan is Friberne: bargefleis fan Frysk komôf dat te keap is by ferskate slachters en wat men sjen kin oan de Friberne-flagge. De provinsje kin de foardielen fan regionale itenproduksje ûnder de oandacht fan it brede publyk bringe, bygelyks troch foarljochttingsprogramma's.

Itenfergriemerij tsjingean

Wy wolle dat de oerheid foarop rint yn it tsjingean fan itenfergriemerij. Der wurdt allinnich al yn ús lân foar miljarden oan iten fuortsmitten, wylst de itensprizen omheech geane en der wrâldwiid krapte oan grûnstoffen ûntstiet. Fjirtjin prosint fan it iten dat kocht wurdt ferdwynt yn de kontener. Alle húshâldens fergrieme mei-inoar 800 miljoen kilo iten it jier. Dat binne 100.000 jiske-auto's, neffens berekkeningen fan Milieu Centraal. Wy wolle dat dizze itenfergriemerij ophâldt. Kearnbegripen binne duorsum en regionaal. Dit betsjut dat wy yn Europa mear selsfoarsjennend wurde moatte, benammen foar ús ferlet oan aaiwyt. Dus minder byfstikken fan Argentynske kij en minder sojatransporten fan Brasilië nei Nederlân om ús kij en bargaen fretten te jaan.

Goed buorkje yn Fryslân

It is wichtich dat de provinsje dúdlik makket wêr en wêrom it goed buorkjen is yn Fryslân. De provinsje kin sjen litte wat wy wêr ferbouwe kinne, wêr romte is foar útwreiding en wêr de ruilferkaveling op oarder is en wêr noch net. Goed ferkavele gebieten fersterkje sawol de lânbou as de natuer. In goeie ferkaveling soarget foar robúste agraryske bedriuwen, robúste natuergebieten en minder lânbouferkear. Wy fine dat de provinsje dit fasilitearje moat troch de rezjyfiering, it jaan fan goeie feitlike ynformaasje en it op gong bringen fan petearen tusken minsken dy't der belang by ha. It is wichtich dat de rânebetingsten goed binne. Dit stimulearret inisjativen foar kavelruil fan ûnderop.

Bedriuwen moatte yn grutte en gebou passe yn it lânskip. Wy wolle it konsept 'Nije Pleats' breed tapasse yn alle gemeenten. Dit konsept hâldt yn dat partijen dy't te meitsjen ha mei in nije stâl (tink oan de boer, de gemeente, de lânskipsarsjitekt en in romtelik adviseur) mei-inoar sjogge hoe bedriuwegebouwen romtlik-lânskiplik ynpast wurde kinne.

Wy wolle dat ûndersocht wurdt hoe't omwenners by it konsept 'Nije pleats' belutsen wurde kinne. It útgangspunt foar bedriuwsgrotte is de omfang fan de grûn (prinsipe fan bûn wêzen oan de grûn). Stâlen meie allinne ûnder krekke betingsten fan duorsumens, wolwêzen fan bisten en miljeu útwreiden wurde.

De kommende jierren komme troch in krapte oan bedriuwsopfolgers en troch skaalfergrutting in soad pleatsen leech te stean. Wy wolle in Deltaplan leechsteande pleatsen om ferrommeling en ferpaupering fan it plattelân foar te wêzen.

Jonge boeren stimulearje

It Nederlânske boerebedriuw is yn de measte gefallen in gesinsbedriuw. De lân- en túnbou is in driuwende krêft achter de motor fan de ekonomy, draacht by oan wurkgelegenheid en hat in wichtige taak op it gebiet fan agrarysk natuerbehear. It agrarysk gesinsbedriuw wurdt bedrige troch fergrizing en behinderingen yn de bedriuwsopfolging. De jonge generaasje boeren stuitsje op grotte tûkelteammen by oansluting of oername fan in agrarysk bedriuw. Dit hat benammen te meitsjen mei de hege finansjele lêsten. Wy wolle dat der in finansjele regeling komt foar jonge boeren en tûnkens dy't selsstannich in bedriuw opsette.

Elke dag geniet ik van het Friese landschap en de dieren om me heen. Ik vind het een voorrecht dat ik als jonge boerin in Fryslân kan werken.

Bernita Hakvoort
Familiebedrijf schapenhouderij Blessum

Duorsume ynnovaasjes stimulearje

Sawol yn de melkfeesektor as yn de lân- en túnbou is it wichtich dat ûnderwiis, ûndersyk en ynnovaasje fuortsterke wurdt. Dit bart op dit stuit yn de Dairy Chain (suvel) en de Crop Chain (lân- en túnbou). Wy fine it wichtich dat dizze inisjativen trochset wurde en wêr mooglik útwreide wurde. De provinsje kin inisjativen as steds- en soarchbuorkerijen en de kombinaasje mei de tylt fan Slow Food en kriteprodukten stimulearje. By Slow Food giet it om it behâld fan de kulturele of tradisjonele keuken en dêrmei it oarspronklik gebrûk fan gewaaks, sied, bisten en lânbougebrûken fan in streek. Wy binne tsjin it tapassen fan genetysk modifisearre gewaaksen yn proeffjilden en yn kommersjele tylt.

Ynset op robúst natuerbelied

In robúst natuernetwurk is net allinnich wichtich

foar de natuer, mar ek foar rekreaasje en toerisme. Wy wolle dat de provinsje de oanlis fan it Natuernetwurk Nederlân (foarhinne Ekologyske Haadstruktuer) mei faasje oanpakt. Nei jierren fan grotte ryksbesunigingen op natuer, is it wichtich dat de klam no leit op ynrjochting en behear fan de natuer. It is wichtich dat de oerheid dêr sekuer, mar ek mei faasje hannelt, om te foarkommen dat bedriuwen ûnnedich yn de knipe komme.

It Waadgebiet is in prachtich en unyk natuergebiet, wêr wy mei soarch mei omgean moatte. De Waadsee is in grut, gearhingjend gebiet, dat no yn partsjes beheard wurdt. It is dan ek wichtich dat der ien behearsorganisaasje komt foar it waadgebiet.

Agrarysk natuerbehear begeunstigje

Agrariërs hawwe in wichtige rol yn natuerbehear. Yn 2016 wurdt it agrarysk natuerbehear útfierd troch kollektiven. Wy wolle dat de provinsje agrarysk natuerbehear oantreklik makket troch de administrative omballingen sa beheind mooglik te hâlden en boeren de romte te jaan om op kreative wize de natuerdoelen te heljen. Dat boeren witte wêr se oan ta binne is essinsjeel. As boeren in ferplichting oangeane om in part fan har grûn net te bewurkjen of om greidefûgels op it gerslân te beskermjen, moat hjir in kontrakt tsjinoer stean dat lange tiid jildt en finansjele wissichheid jout. De provinsje soarget foar goeie foarljochting oer de mooglikheden foar agrarysk natuerbehear, ek foar boeren dy't net yn in kollektyf sitte.

Trochpakke oanpak stikstof

It Nasjonale stikstofbelied hat oan de iene kant as doel de natuer te beskermjen en oan de oare kant de ûntwikkelingen fan greidbuorkerij mooglik te meitsjen. Wy fine dat yn de Programmatyske Oanpak Stikstof (PAS) in lykwicht wêze moat tusken natuerprojekten en boeren, sadat agraryske bedriuwen net op slot reitsje. In goeie yn- en útfiering fan de PAS is fan grut belang. De provinsjes stean wat dat oanbelanget foar in grotte opjefte yn it lanlik gebiet. De maatregels moatte mooglik en betelber wêze, ek moat wurke wurde oan draachflak. Dit stelt hege easken oan de kommunikaasje.

Wy fine it wichtich dat der beskerme natuergebieten yn Fryslân bliuwe en dat der tagelikertiid ek romte bliuwt foar boeren om út te wreiden. Dit kin wannear maatregels dy't de útstjit fan ammoniak tebek driuwe, kombinearre wurde mei de útwikseling fan kennis tusken boeren, adviseurs en oaren dy't derby belutsen binne.

De provinsje kin bygelyks mei in ferskaat oan minsken dy't derby belutsen binne in digitale

arkkiste ûntwikkelje mei ynteressante maatregels om de amoniakemissy en –deposysje te ferminderjen. Elke boer kin hjirút ark (in maatregel) nimme, passend by syn bedriuw. Yn de ôfwaging om in maatregel wol of net te nimmen, kinne ûndernimmers net allinne de effekten op de ammoniakemissy meinimme, mar ek de effekten op de kostpriis, wurk en sûnens fan bisten.

Guozzpopulaasje behearsber meitsje

De goes heart by it Fryske greidegebiet, mar de populaasje guozzen is op dit stuit te grut. Dêrtroch wurdt al grutte skea oanrjochte oan de lânbougrûn, en dat nimt allinne mar ta as wy it gewurde litte. De guozzpopulaasje moat sa hurd mooglik op in behearsber peil brocht wurde. De perioade yn de winter dat der net jage wurde mei op guozzen, moat beheind wurde salang de populaasje te grut is. Wy sjogge it as in opjefte fan de provinsje om it belang fan ferlytsing fan de guozzpopulaasje ûnder de oandacht fan it brede publyk te krijen. Ek moat it makliker wurde foar boeren om guozzeskea te melden. Op dit stuit wurdt in grut part fan de skea net melden, om't de administrative lêsten en de bykommende kosten te heech binne.

Sterke fiskerijsektor

Wy wolle fiskers stypje. Sy hawwe it troch alle regels en in minder wurdende fiskstân net maklik. Wy fine it wichtich dat der in sterke, duorsume fiskerijsektor yn ús provinsje bliuwt. Wy wolle ús ynsette foar in goeie ôfsetmerk, troch yn te setten op de produksje en ferkeap fan streekprodukten. Ek wolle wy de mooglikheden foar nije ôfsetmerken ûndersykje en dêr de fiskers yndachtich op meitsje. Tink bygelyks oan seebuorkerijen: op linen (touwen) yn de see kinne wieren groeie dy't geskikt binne foar konsumpsje. Dizze wieren binne goeie ferfangers fan dierlike aaiwiten. Hjir lizze kânsen foar in nije bedriuwstak dêr't fiskers in rol yn hawwe kinne.

Wetterfeilichheid en –kwaliteit yn 'e rekken hâlde

Wetter is fan libbensbelang foar minsken, bisten en planten. Tefolle of in tekoart oan wetter foarmet al gau in bedriging. Wy stypje fan herte it Deltaprogramma wêryn oerheden gearwurkje om de wetterfeiligens te garandearjen. Wy hechtsje oan it konsept "feilichheid yn meardere lagen". Yn gearwurking mei de wetterskippen wurkje wy oan goeie diken, in goeie romtelike oardening en goeie rampen- en evakuaasjeplannen. Wy wolle dat yn de romtelike oardening altyd rekken hâlden wurdt mei wetterfeiligens. Bygelyks troch yn lege gebieten te bouwen op terpen en diken ferhege oan te lizzen, wêrtroch ekstra kompartimentering (weterskiedingen) ûntstiet. De provinsje moat har, yn goeie gearwurking mei de wetterskippen, ynsette

foar projekten dy't yn dit ramt útfierd wurde. Klimatologen ferwachtsje dat de simmers folle droeger wurde sille. Wy moatte dus net allinne foar goeie diken soargje, mar ek maatregels nimme om de droechte opfange te kinnen en de hitestress yn stêden en doarpen minder te meitsjen. Wy wolle dat de provinsje yn gearwurking mei de wetterskippen en gemeenten maatregels nimt om it wetter langer fêst te hâlden. Mei dizze maatregels kinne wy ek it sâltich wurden fan de Lânbougrûn en it ferdroegje fan natuergebieten tsjingeane. Om it sâltich wurden fan de grûn op te lossen tinke wy boppedat net allinne oan wetterbehearsmaatregels, mar ek oan tylt fan gaadlike gewaaksen.

Skjinne en ekologysk sûne wettersystemen fergje in protte oandacht fan de provinsje en wetterskippen. De kwaliteit fan it wetter is op in soad plakken noch net op peil, hoewol it ynsammeljen en de suvering fan ôffalwetter al behoarlik ferbettere is. De provinsje moat de kommende jierren trochgean met de ynfiering fan de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW).

Skjin drinkwetter foar elkenien

Wy wolle trochgean mei it wetterprojekt Mozambique, in sanitaasje- en ôffalprojekt fan Fryske oerheden yn de Zambezi-krite.

Wêr mooglik enerzjy besparje

Wy sette yn op enerzjybesparring. Foar de ferljochting fan provinsjale diken bygelyks, moat gebrûk makke wurde fan duorsume ferljochting sa as Smart Highways. Wy wolle dat de provinsje de bou/ferbettering fan enerzjysunige/klimaatneutrale weningen en gebouwen stimulearret. Sy jout dêryn sels it goeie foarbyld troch provinsjale gebouwen sa enerzjysunich mooglik te meitsjen. Wy wolle dat de provinsje it eigen autopark elektrysk of op grien gas ride lit en by feringing fan ynterieur en de oanskaf fan guod kiest foar duorsume produkten (duorsum ynkeapje). Yn har fergunningen-, ynkeap- en oanbestedingsbelied hâldt de provinsje rekken mei in ferantwurde winning fan grûnstoffen en wize fan produsearjen. By oanbestegingen, sa as it iepenbier ferfier, giet sy út fan de bêst beskikbere technolochy.

Duorsume enerzjy begunstigje

Yn 2030 wolle wy as mienskip in hiel ein op 'en paad wêze nei fossylfrije enerzjy; it úteinlike doel foar 2050. Enerzjybesparring is de earste stap. Boppedat wolle wy duorsume enerzjy stimulearje troch yn te setten op in duorsume miks fan sinne-enerzjy, wynenerzjy, biomassa en oare foarmen fan duorsume enerzjy. De provinsje stimulearret dat der op safolle mooglik dakken sinnepanielen pleatst wurde. Ek sinneparken binne mooglik; dêrby wurdt

earst sjoen nei stedsgebieten. Ek nije foarmen fan duorsume enerzjy wurde stimulearre, sa as biogas, enerzjy út swiet en sâlt wetter (blue energy) en geothermy.

Als christenen zijn we verantwoordelijk voor de aarde en alles wat daarop leeft. God heeft de schepping zo mooi gemaakt, daar moeten we zorgvuldig mee omgaan.

Orlando Bottenbley
Predikant Vrije Baptistengemeente
Bethel Drachten

De feilichheid fan ynwenners giet boppe de produksje fan enerzjy. Skea dy't dêrút fuortkomt moat fergoede wurde, oerlêst moat kompensearre wurde. Om de leefberens fan in gebiet wurde ynvestearders fan enerzjyparken ferplichte ek yn it gebiet sels te ynvestearjen, yn de foarm fan in gebietsfûns.

Wynenerzjy sjogge wy net as doel, mar as middel. Salang der gjin alternativen binne dy't foldwaande enerzjy leverje, is wynenerzjy in opsje. Wynmûnen wurde by foarkar tydlik yn de buert fan yndustry pleatst (tydlike fergunning), op betingst dat der draachflak is en omwenners foldwaande kompensearre wurde. De provinsje docht dit yn goed oerlis mei gemeenten.

Wy fine it wichtich dat inisjativen foar de produksje fan enerzjy safolle mooglik fan ûnderop komme en wolle dat ek fuortsterkje. Inisjativen fan bewenners- en bedriuwskollektiven foar it desinstraal opwekke fan enerzjy soargje foar in bettere ôfstimming tusken enerzjy oanbod en -fraach. De provinsje stipet lytsskalige inisjativen troch it byelkoar bringen fan partijen en troch it bondeljen fan kennis, ynformaasje en/of finansieringsynstruminten. De provinsje funksjonearret dêrby as sintrale kennisbank, sadat lokale enerzjyproduksje-inisjativen witte wêr't se wêze moatte. Dit ferleget de drompel om útein te setten.

DE CHRTSTENUNIE LEAUT YN FRYSLAN EN KIEST DEROM FOAR:

- Behâld fan it karakteristike Fryske lânskip en it Waadgebiet.
- Ferduorsuming fan de fiedselstring troch yn te setten op streekprodukten en it tsjingeane fan itenfergriemering.
- Omwenners belûke by it konsept "Nije Pleats"(ynspraak yn romtelik ynpasse nije stâlen).
- In Deltaplan foar it tanimmend tal leechsteande/leechkommende pleatsen/bedriuwegebouwen.
- In finansjele regeling foar jonge boeren en túnkens dy't selsstannich in eigen bedriuw opsette.
- Untwikkelje fan in 'digitale arkkiste' mei maatregels foar boeren om de ammoniakemissy en –deposysje te ferminderjen.
- Begeunstigje fan ûnderwiis, ûndersyk en ynnovaasje yn de hiele lân- en túnboukeatling, sa as de Dairy Chain (suvel) en de Crop Chain (lân- en túnbou).
- Ynset op besparing fan enerzjy troch yn te setten op de oanlis fan Smart Highways, enerzjysunige gebouwen en duorsum ynkeapje.
- Skjin drinkwetter foar elkenien. Wy wolle trochgeane mei wetterprojekt Mozambique, in sanitaasje- en ôffalprojekt fan Fryske oerheden yn de Zambezi-krite.

ChristenUnie

Layout
Sander Leeffers